
Een nieuwe wind

Hoe twee stormen het bos vooruit hielpen

- Jan den Ouden -

Bos lijkt wel te bestaan voor de eeuwigheid. Alleen de groei van de kleine bomen merk je op: ieder jaar een beetje hoger, wat meer takken en bladeren. Grote bomen zie je nauwelijks veranderen; ieder jaar iets dikker, maar nauwelijks te zien. Het lijkt alsof ze er altijd al stonden. Totdat hoge ijswolken voor de zon schuiven, wolkenvloten over het bos trekken, de wind aantrekt en een storm opsteekt die de onoverwinnelijke bomen omsmijt en als gebroken riet over de grond strooit. Dan opeens ervaar je de veranderlijkheid van bos, en is dat eeuwige bos geen vanzelfsprekendheid meer.

Bossen worden regelmatig getroffen door storm. Er gaan dan altijd wel bomen om, maar meestal zie je daar na een paar jaar weinig meer van. De takken uit de kronen verteren snel, en de opengevallen plekken worden snel weer ingenomen door nieuwe bomen. Maar soms blijft het niet bij een paar bomen, en is de storm zo krachtig dat hele bossen omwaaien en grote vlaktes ontstaan met afgeknapte stammen en ontwortelde bomen neergekwakt op de grond.

Het is nu 50 jaar geleden dat een verwoestende storm over Nederland trok, en in een paar uur tijd duizenden hectares bos omverblies. Het stelde boscijgenaren en bosbeheerders voor grote problemen. Natuurlijk vanwege de verwoesting van de bossen waar zoveel aandacht en zorg aan was besteed en kapitaal in was geïnvesteerd, maar ook de opruim- en herstelwerkzaamheden leidden tot grote logistieke en financiële kopzorgen en hield hen nog jaren bezig. Toch zijn deze storm van 1972 en de direct daaropvolgende storm in 1973, ondanks alle ellende die zij veroorzaakten, vooral van betekenis gebleken door de veranderingen die zij in gang hebben gezet in het denken over, en het beheer van, bossen.

Een stormachtig begin

De stormen die ons land teisteren worden geboren op zee. Boven het warme subtropische zeeoppervlak begint de lucht te stijgen die grote hoeveelheden waterdamp meeneemt. De grote massa's warme lucht verplaatsen zich vervolgens richting het noorden, waar ze op de koude luchtstroom uit het noordpoolgebied botsen. De subtropische luchtstroom schuift daar over de koude luchtlagen heen, waardoor de warme vochtige lucht steeds hoger de atmosfeer in wordt gedrukt. Die lucht moet ergens heen en begint naar beneden te stromen waardoor de luchtdruk gaat dalen en er een depressie ontstaat. Dit grensgebied tussen warme en koude lucht vormt ook de motor van de straalstroom, een eeuwigdurende rivier van lucht die op zo'n 10 kilometer hoogte rond de aarde kronkelt. In de straalstroom cirkelt lucht met snelheden van soms honderden kilometers per uur in grote golven van west naar oost rondom de aarde. Vliegen van Noord Amerika naar Europa gaat daarom veel sneller dan in tegenovergestelde richting.

In de ochtend van 11 november 1972 kwam zo'n 700 kilometer ten oosten van Newfoundland een depressie in een golf terecht van de straalstroom. Deze golf verplaatste zich met een snelheid van ongeveer 85 kilometer per uur naar het oosten en nam de depressie op sleeptouw. Aanvankelijk was het een depressie zoals zovele andere; een gebied met aantrekkende wind. Schepen op de oceaan meldden een storm met windkracht 10, genoeg om zeeziek van te worden maar verder niets bijzonders. Totdat op 12 november, ten westen van Ierland, de luchtdruk in de depressie plotseling sterk

begon te dalen. De wind wakkerde verder aan en toen de depressie Ierland en Groot Brittannië bereikte was ze uitgegroeid tot een zware storm. Eenmaal boven de Noordzee aangekomen daalde de luchtdruk verder en zwol de wind aan tot een zeer zware storm, met een gemiddelde snelheid van meer dan 30 meter per seconde, zo'n 110 kilometer per uur.

In de vroege ochtend van 13 november werd ik wakker van het loeien van de hoogspanningskabels, die boven de Lek hingen tussen de toentertijd hoogste elektriciteitsmasten van Nederland. Bij de bouw ervan was nog een man uit Puttershoek uit de meer dan 150 meter hoge mast gevallen, een bron van spectaculaire verhalen op het schoolplein over hoe diep hij in de zompige veengrond zou zijn geslagen. Bij mijn ontwaken was de storm al een paar uur gaande. Hij zou die ochtend tot een hoogtepunt komen en een van de zwaarste stormen worden die Nederland ooit getroffen heeft, voor zover wij dat weten natuurlijk. In Wales had de regen overstromingen veroorzaakt, voor hen was het 'Floody Sunday'. In Nederland werden daken van huizen gerukt, vlogen dakpannen in het rond en stortten gebouwen in. Op zee werden 40 drenkelingen gered van schepen die voor de kust in moeilijkheden waren geraakt. De storm trok verder oostwaarts en van Ierland tot Polen werd een schade aangericht die zijn weerga niet kende. Er vielen in heel Noord-Europa 53 doden te betreuren, de materiële schade liep in de miljarden. Wat deze storm vooral zo uitzonderlijk maakte waren de zeer zware windstoten die diep in het binnenland optraden en de enorme ravage die werd aangericht in de bossen.

Storm in bos

Wat zou het gaaf -en tegelijkertijd ook angstaanjagend- zijn geweest om in die vroege morgen door het bos te hebben gelopen. Om de wind te horen aantrekken, en in het donker de laatste bladeren die van de bomen worden gerukt als natte vellen tegen je gezicht te voelen slaan. Om te horen hoe het ruisen van de wind door de naalden overgaat in het geluid van zwiepende takken, waarna de eerste grote dode takken afbreken en krakend op de grond uiteenspatten. En dan, in de verder aanjakkende wind, de eerste bomen te horen vallen, vooraf gegaan door het scheuren van de verrotte wortels of het natte knappen van een door schimmels aangevreten stam. Die eerste vallende bomen zouden het toch al niet lang meer hebben gehouden, wankelend op hun voetstuk, nog overeind gehouden door een paar strengen gezond hout of een paar dikke wortels.

Die eerste fase van de storm is een schoonmaakactie. De reeds verzwakte bomen kunnen geen weerstand bieden en vallen om, kansloos bij de eerste serieuze windstoten. In het donker van die novemberochtend zwelt de wind verder aan. Niet alleen langs de kust, maar ook in het binnenland op de Veluwe en vooral het Drents plateau zwelt de wind aan tot orkaankracht, met windstoten tot 150 kilometer per uur. Langzaam komt er in de ochtendschemering enige tekening in de silhouetten van de boomkronen. De kronen zwiepen heen en weer, de boomtakken krommen zich met de wind mee en ook de stammen buigen mee bij iedere windstoot. De vormen van de boomkronen, eerder rond, veranderen in smalle vlaggen zodat de wind minder grip heeft en de krachten op de boom verminderen. De zwaaiende boomkronen botsen tegen elkaar aan, zodat zij steun aan elkaar bieden in het geweld van de storm. Maar dan is er geen houden meer aan. Bij het ochtendgloren beginnen de eerste gezonde bomen te vallen. Zij scheuren van hun wortels, of knappen van hun stam. De storm slaat gaten in het kronendak, waardoor de wind nog meer vat krijgt op de overblijvende bomen die een voor een bezwijken, in een steeds hoger tempo. In een mum van tijd storten grote delen van het bos als een kaartenhuis in elkaar. Het is maar goed dat ik in mijn bed lag.

Zo snel als de storm gekomen was, zo snel was hij ook weer geluwd. In de middag was de lucht weer blauw en scheen er een zonnetje alsof er niets gebeurd was. Maar in die paar uur was een enorme ravage aangericht. In Nederland waren vooral de noordelijke provincies zwaar getroffen en ook de Veluwe was een rampgebied; grote oppervlaktes bos lagen plat en miljoenen bomen lagen op de grond. In de chaos van de eerste dagen na de storm was het moeilijk om een goed overzicht te krijgen van de totale schade. Vooral Drenthe was zwaar getroffen; ongeveer tien procent van het bos daar was omgewaaid. Ook in Friesland en Overijssel waren grote stukken bos tegen de vlakte gegaan. In Noord-Brabant en Limburg daarentegen was vrijwel niets aan de hand.

*De ravage in de Emmerdennen was compleet na de storm van 13 november 1972.
Foto van Gauke Zijlstra.*

In Het Nationale Park De Hoge Veluwe waren naar schatting 25.000 bomen omgewaaid, in totaal een volume van ongeveer 8000 kubieke meter hout. Uit het hele land belden bezorgde mensen naar Het Park en boden hun hulp aan bij het opruimen van de bomen. De parkdirectie moest hun aanbiedingen vriendelijk afslaan: "Het opruimen van (...) omgevallen bomen is geen sprokkelwerk". Integendeel: het is specialistenwerk, en levensgevaarlijk bovendien. De stammen van omgevallen bomen liggen als een reusachtig Mikado over elkaar heen en staan onder grote spanning. Daar een zaag in steken is spelen met je leven als je niet precies weet wat je doet. En zelfs dan blijft het uitkijken of een stam niet op een onverwachte manier open splijt. Niet voor niets is bosarbeider een van de meest gevaarlijke beroepen ter wereld.

Zet een boom op

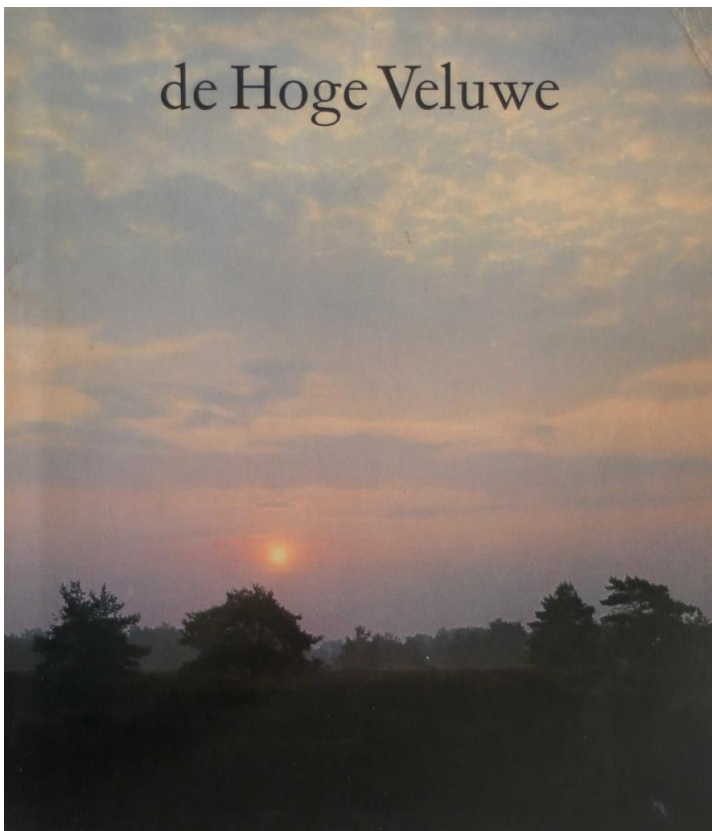
De grote schaal van de verwoesting betekende voor De Hoge Veluwe een flinke financiële strop. Omdat er zoveel hulp werd aangeboden had Het Park bedacht dat die hulp ook op een andere manier gestalte zou kunnen krijgen. Eind november hoorde ik van de actie "Zet een boom op" die Het Nationale Park De Hoge Veluwe op touw had gezet. Wie tien gulden overmaakte, zorgde ervoor dat er in het Park een boom kon worden geplant ter vervanging van de gesneuvelde bomen. "Een stekje bijdragen" noemde de directie dat. Ik wist nog vrijwel niets over de Veluwe, was er zelfs nog nooit geweest, maar ik had al wel begrepen dat daar heel veel bos stond en dat was voor mij voldoende reden om mijn gespaarde zakgeld te investeren in de herbebossing van De Hoge Veluwe. Bovendien zou iedereen die bijdroeg een boek krijgen over De Hoge Veluwe. Dat zou mijn allereerste echte natuurboek gaan worden, zodat ik eindelijk zou weten wat er in het Park te zien was. Half december had de actie al 50.000 gulden opgebracht. De opruimwerkzaamheden waren toen nog in volle gang en zouden nog de hele winter doorgaan. Met man en macht werden de geveldde bomen van hun wortels gezaagd, de takken verwijderd, de schone stammen naar de weg gesleept en het kale terrein gereed gemaakt voor de inplant van nieuwe bomen.

Op 31 maart 1973 kon de actie "Zet een boom op" worden afgesloten en was er totaal 150.000 gulden opgehaald voor het herstel van de bossen die in de novemberstorm waren verwoest. De opruimwerkzaamheden waren grotendeels voltooid. De directie had koud de uitnodigingen uitgestuurd voor de viering van de succesvol afgesloten inzamelactie, of het begon weer te waaien. En harder te waaien. Een nieuwe storm diende zich aan. Evenals de storm van 13 november werd de

storm van 2 april 1973 geboren als depressie ten oosten van Newfoundland, en trok via nagenoeg dezelfde route naar Europa. Opnieuw zwol de wind aan tot een storm en trof noordwest Europa vol in de maag. Het zendschip van Radio Veronica werd het strand van Scheveningen op gesmeten, weer werden veel huizen zwaar beschadigd en waren doden te betreuren. Ditmaal was de storm het hevigst in de avonduren, en evenals de vorige storm duurde hij slechts enkele uren.

De Veluwe kreeg het zwaar te verduren, nu zelfs harder dan het noorden. Veel bossen en bomen die de novemberstorm hadden overleefd waaiden alsnog om. Vooral de bossen die in november slechts beperkte schade hadden opgelopen, bleken nu extra gevoelig vanwege de vele gaten in het kronendak die eerder omgevallen bomen hadden achtergelaten. In die gaten had de wind vrij spel en de bomen rond die gaten waaiden alsnog om. Het werd een nieuwe catastrofe, voor De Hoge Veluwe nog groter dan een half jaar daarvoor. Tijdens de storm van 2 april 1973 waaiden naar schatting 70.000 bomen om, meer dan in november, en de ravage was nog groter. Ongeveer 12.000 kubieke meter hout lag gestreken en de financiële schade werd geraamd op een half miljoen gulden. Het hekwerk rond de wildbaan werd vernield door omvallende bomen en moest ijlings worden hersteld om te voorkomen dat de edelherten zich over de rest van het Park zouden verspreiden.

De inzamelactie door het Park De Hoge Veluwe werd subiet heropend, nu onder de naam "Zet nog een boom op". Maar het Park was niet de enige: een aantal banken greep deze nieuwe storm aan om extra klanten te werven met de bezorgdheid over de aangerichte stormschade. De ABN bank startte een eigen campagne, waarbij elke nieuwe spaarder die minimaal vijfentwintig gulden inbracht niet alleen een premie kreeg van vijf gulden, maar bovendien een "boombewijs". Voor elke geopende rekening stelde ABN twee gulden ter beschikking voor het planten van bomen op een nog nader door Staatsbosbeheer te bepalen plek. De Amro bank haakte aan bij de lopende actie van Het Park De Hoge Veluwe en kocht 10.000 exemplaren van het uit te geven boek over De Hoge Veluwe, om die uit te kunnen delen aan haar relaties. Zou de storm deze banken tot elkaar hebben gebracht? Dat lijkt me wel weer vergezocht, maar toeval of niet: de fusie die leidde tot de ABN AMRO bank kwam tot stand in 1990, het jaar van de volgende grote storm.

Omslag van het fotoboek over Het Nationale Park De Hoge Veluwe, uitgegeven na de storm van 13 november 1973.

Op zoek naar mijn boom

Het boek *De Hoge Veluwe* heb ik gekoesterd en staat nog steeds in mijn boekenkast. Het oogt wat gedateerd met vooral zwart-wit foto's van de in het Park voorkomende planten en dieren. Ik heb ze honderden keren gezien, en het zou nog vele jaren duren voordat ik veel van die parkbewoners ook echt in het wild tegenkwam. De tekst in het boek was al gedateerd bij het uitkomen: het boek sprak alleen over de novemberstorm en was dus blijkbaar al gedrukt voordat de aprilstorm een nog veel grotere schade in het Park aanrichtte. De tekst was ook voorbarig: er wordt gesproken van de aanplant van een '13 novemberbos'. Dat is er nooit van gekomen, de nieuwe aanplant vond verspreid over het Park plaats.

Van de storm is vrijwel niets meer te zien. Eind jaren '90 heb ik in Siberië, in het noorden van het Park, tijdens een inventarisatie nog grove dennenstammen zien liggen die waren omgewaaid tijdens de storm. Ze lagen allemaal in dezelfde richting, weg van de richting van waaruit de storm woei. De stammen waren bedekt met mos, het hout al zacht en sponzig van verrotting. Ik heb er onlangs weer rondgelopen en vastgesteld dat die resten van de stormen nu niet meer zichtbaar zijn, hoogstens nog wat stekelvarens die groeien op de achtergebleven houtmool in de bodem.

Ik was nog wel nieuwsgierig naar de boom waarvoor ik betaald had. Zou die nog ergens te vinden zijn? Ik heb contact gezocht met Richard van de Vegte, onlangs gepensioneerd medewerker van Het Park, die daar was komen werken direct na de stormen. Hij heeft geholpen met de opruimwerkzaamheden, en vervolgens meegewerkt met de herplant. Als iemand wist waar mijn boom zou staan, dan was hij het wel. Hij verwees me naar de Stadsdennen, een bosvak in het zwaar getroffen zuidelijk deel van het Park. Het was er lastig lopen door het bos: de bodem was overgroeid met bosbessen die het ongelijke bodemoppervlak bedekten met daarin nog overal de kuilen en verhogingen die waren ontstaan door de wortelkluiten van de tijdens de stormen van '72/'73 omgevallen bomen. Na lang zoeken vond ik mijn boom, een grove den van zo'n 49 jaar oud. Mooie stam, volle kroon. Alleen: ik was net te laat. Tijdens de laatste grote storm, die van 18 februari 2022, was mijn boom bezweken onder een harde windvlaag en ontworteld. Hij was niet meteen dood gegaan: een aantal twijgen boven in de kroon had zich al weer op kunnen richten. Maar nu waren alle naalden bruin, en begonnen al uit te vallen. Mijn boom, dood. Een louterende demonstratie van het feit dat je geen namen moet verbinden aan bomen, want dat leidt alleen maar tot teleurstellingen. Die les had de Anne Frank boom ons al eerder geleerd. Maar echt teleurgesteld ben ik niet. Mijn boom zal de komende decennia langzaam afbreken en een voedingsbodem worden voor veel verschillende soorten insecten en paddenstoelen, en uiteindelijk de bodem voeden met organische stof. Dood is mijn boom misschien wel net zoveel waard als levend. Het was een goede investering.

Mijn boom in de Stadsdennen. Aangeplant in 1975, en omgewaaid in 2022.

De zeven plagen

De aprilstorm van 1973 kwam voor bouseigenaren op een uitermate ongelukkig moment. De schade door de novemberstorm was nog lang niet opgeruimd, of daar kwam alweer een nieuwe lading stormhout overheen. Door de nieuwe storm werd jonge aanplant -die nog geen uitgebreid wortelstelsel had kunnen vormen- verder scheef gewaaid. Op veel plekken werd nieuwe aanplant gedeeltelijk weer vernield doordat overblijvende bomen uit de vorige storm, die de jonge aanplant beschermden, alsnog omwaaiden. Maar nog lastiger was de wettelijke plicht om het liggende dennenhout vóór 15 mei van alle schors te ontdoen. Zo moest worden voorkomen dat schadelijk geachte insecten, met name dennenscheerders, zich in groten getale onder de schors van de dode bomen zouden kunnen ingraven en eieren leggen. In de zomer zou dan de nieuwe generatie kevers kunnen uitvliegen om zich te goed te doen aan de jonge dennentwijgen. De volwassen dennenscheerders vreten zich dan een weg door de twijg waardoor die wordt uitgehold en uiteindelijk afbreekt, waarna de grond bezaaid ligt met de afgebroken twijgen van de 'geschoren' dennen. Men was erg beducht voor deze kever: door het afbreken van twijgen konden in jongere bomen groeiwijkingen ontstaan in de kroon, en bovendien belemmerde het verlies aan naalden de groei van de bomen.

Doordat er tijdens de aprilstorm weer veel dennen waren omgewaaid, was het ondoenlijk alle stammen voor 15 mei van hun schors te ontdoen. Dat ontschorsen was handwerk en een nogal bewerkelijke klus: met een speciaal werktuig, de schilschop, werd de schors van de stam gestoken. Vooral bij erg takkige bomen was dat behoorlijk lastig, omdat de schilschop dan nogal al eens in het hout van een zijtak bleef steken. Rotwerk dus, en erg tijdrovend. Bouseigenaren braken zich het hoofd hoe ze op tijd die overvloed aan stammen moesten schillen. In Drenthe werden houtstapels in het bos afgedekt met fijnmazige nylon netten om te voorkomen dat de vers uitgekomen kevers zouden uitvliegen. Uiteindelijk werd uitstel verleend en werden bouseigenaren via een subsidie gestimuleerd hun hout zo snel mogelijk uit het bos te halen. Het heeft uiteindelijk niet kunnen voorkomen dat er in de daaropvolgende jaren een flinke toename was van het aantal dennenscheerders, maar echte problemen leverde dit niet op. Daarentegen ontwikkelde de letterzetter, een tot dan toe onbetekenend insect in Nederland, zich tot een flinke plaag in fijnsparrenbossen. Het was de vroege voorbode van de massale sterfte van fijnspar tijdens de afgelopen droge jaren als gevolg van aantasting door de letterzetter.

Stapelplaats van het geschilde stormhout in het Nationale Park De Hoge Veluwe. Foto uit De Schouw, winter 2012.

De in de grond achtergebleven dennenstobben vormden een ideale broedplaats voor andere schadelijke keversoorten, zoals de grote dennensnuitkever en de zwarte dennenbastkever. Deze kevers ontwikkelen zich in verse stobben van naaldbomen en zodra de volwassen kevers tevoorschijn komen doen zij zich te goed aan de bast van jonge naaldboompjes, vooral grove dennen, die daardoor sterven. Wanneer dus jonge dennen direct na de kap van de oude dennen worden aangeplant lopen die groot gevaar. Dit werd in de jaren voor de stormen voorkomen door het plantsoen voor aanplant

onder te dompelen in DDT, het manusje-van-alles in de insectenbestrijding. Maar dit gif was juist in 1973 in Nederland verboden, nadat Rachel Carson in haar boek *Silent Spring* de noodklok over dit middel had geluid. De oplossing was kinderlijk eenvoudig: omdat alleen verse stobben geschikt zijn als broedplaats voor de kevers, konden problemen simpel worden voorkomen door de aanplant van jonge dennen een jaar uit te stellen.

Het stormhout was niet alleen een feestmaal voor insecten; door het plotseling enorme aanbod aan hout, ongeveer drie maal de hoeveelheid die gemiddeld per jaar werd gekapt, raakte de markt oververzadigd en dreigde de houtprijs te kelderen. De Nederlandse overheid, en dus ook Staatsbosbeheer, zag dit als een grote bedreiging voor de particuliere beseigenaren en bedachten allerlei tegenmaatregelen. Er werd voorgesteld om grote partijen hout op te slaan en zo tijdelijk aan de markt te onttrekken. Aanvankelijk wilden beseigenaren het hout in het Veluwemeer opslaan, wat meteen ook als voordeel zou hebben dat het niet eerst geschild hoefde te worden om de dennenscheerder buiten spel te zetten. Ook opslag in kanalen werd overwogen, maar uiteindelijk werd hout opgeslagen in een grote zandafgraving bij Maarn. Verder zag Staatsbosbeheer af van de reeds ingeplande oogst. Het heeft uiteindelijk de negatieve effecten op de houtprijs weten te beperken.

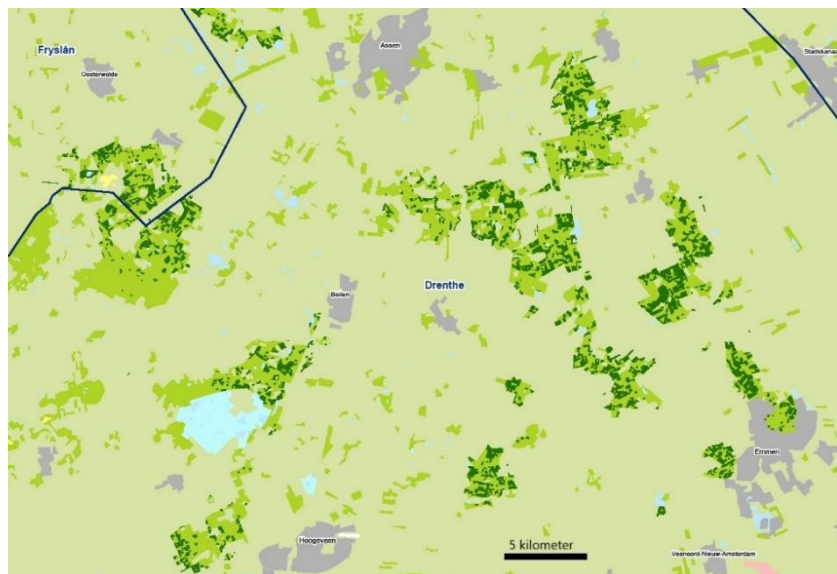

De opruimwerkzaamheden waren een race tegen de klok om het hout op tijd af te voeren. Hout werd met paarden uitgesleept, en het takafval verbrand. Foto ANP

Overigens bleef na de stormen van '72/'73 de verordening om hout op tijd uit het bos te halen gewoon van kracht, maar de noodzaak hiervan werd steeds meer in twijfel getrokken. Ooit had ontginning van heidevelden en stuifzanden met de grootschalige aanplant van grove dennen ideale omstandigheden gecreëerd voor de massale vermeerdering van dennenscheerders, maar naarmate het bos ouder en gevarieerder werd verminderden de kansen voor schadelijke uitbraken. Eind vorige eeuw liet onderzoek zien dat de dennenscheerder nauwelijks nog een probleem vormde, en alleen bij zeer hoge dichtheden mogelijk een schadelijk effect had. De verordening ter bestrijding van insectenplagen is snel daarna opgeheven en tegenwoordig hebben nog maar weinig mensen weet van de dennenscheerder als insect. De Dennenscheerders kennen we nu vooral als de groep vrijwilligers werkzaam in Het Nationale Park De Hoge Veluwe, dagelijks bezig met het uittrekken van jonge dennetjes uit de resterende stuifzanden en heidevelden. Zij zijn ooit gestart als hulpploeg, vanuit de Vrienden van De Hoge Veluwe, voor het herstellen van de stormschade na de novemberstorm, en vieren nu ook hun 50-jarig jubileum.

Gevolgen van de stormen

Een aantal maanden na de november- en aprilstorm, die nu doorgaan als de 'stormen van twee-drie en zeventig', kon de balans worden opgemaakt. In totaal was er 1,5 miljoen kubieke meter hout omgewaaid, naar schatting 4,5 miljoen bomen, waarvan het merendeel in de novemberstorm en vooral in de bosrijke provincies Gelderland en Drenthe. Duizenden hectares bos lagen plat of verkeerden in zwaar beschadigde staat. Ook in Nedersaksen, in het aangrenzende Duitsland en met een veel groter oppervlak aan bos dan Nederland, hadden de stormen hard huisgehouden en lag ongeveer 17 miljoen kubieke meter hout tegen de grond geslagen. Voor Nederland geldt dat de hoeveelheid gestreken hout ongeveer drie maal de toenmalige jaarlijkse oogst betrof, voor Nedersaksen was dat zelfs vijf maal. Op een bepaalde manier valt het zo bezien weer mee, maar het zal je maar overkomen. Vooral in Duitsland, met veel particulier bosbezit, was het groeikapitaal dat in het bos was geïnvesteerd in één nacht teniet gedaan en lieten de stormen menig familie berooid achter. Bosbeheerders zagen hun harde werken van vele decennia bebossing in één klap weggevaagd. De stormen maakten alle bestaande plannen voor het beheer van de bossen nutteloos en het reguliere beheer van de overgebleven bossen zou nog jarenlang in het teken staan van de gevolgen van de storm.

Een overzicht van de bossen in Drenthe, met in donkergroen aangegeven de delen van het bos die na de stormen van '72/'73 door Staatsbosbeheer opnieuw moesten worden ingeplant. Kaart van Ronald Sinke, Staatsbosbeheer.

In *de Schouw*, het blad van de Vereniging van Vrienden van De Hoge Veluwe, werd enkele malen stil gestaan bij de gevolgen van de stormen. In het winternummer van 1973 schreef een van de Vrienden, B. Schöffner: "Al gauw als je bij Rijssenburg binnenkomt, staan er links op een hoogte de ijle resten van een dennenbos. Driekwart of meer van het hout is eruit gewaaid en alweer opgeruimd. Als dit overblijfsel overeind blijft staan, zullen er over 30 à 50 jaar grote zware stammen staan. Dóór filosoferend kom je dan ineens tot de conclusie dat er dan niemand meer iets zal weten over de stormen die ons dit jaar zo bezig hielden. En dat je er zelf ook niet meer zult zijn; hoe zal ons park er dan uitzien?". Ik heb die handschoenen opgepakt en ben gaan kijken. Helaas: die overblijfselen zijn er niet meer. De resterende grove dennen zijn verwijderd, waarna is ingeplant met grove dennen, Weymouthdennen en fijnsparren. De dennen staat er goed bij, maar dat geldt niet voor de fijnsparren. Tijdens de droge zomer van 2018 zijn de fijnsparren sterk verzwakt geraakt en de meeste bomen zijn nu gedood door de letterzetter. Wat uit de ramp van 50 jaar geleden is voortgekomen is door een nieuwe ramp getroffen. De plek is nu ingeplant met een groot aantal verschillende loofbomen, in de hoop dat het bos de volgende ramp die zich nu aandient -de sluipende klimaatverandering- wel het hoofd kan bieden.

Het fijnsparrenbos dat in 1975 werd aangeplant op de plek waar de stormen een grove dennenbos hadden omgeblazen, beschreven door Schöffner. Na sterfte als gevolg van droogte en aantasting door de letterzetter zijn loofbomen ingeplant.

Natuurgeweld is vooral catastrofaal in de beleving van mensen. Toch wordt in de berichtgeving rond natuurrampen stevast gesproken over een catastrofe voor de natuur zelf. Die is dan verwoest, beschadigd, vernietigd en moet vervolgens hersteld worden. Gesuggereerd wordt dan dat de natuur er weer bovenop moet worden geholpen, maar het zijn toch uiteindelijk vooral de financiële noden van de getroffen instanties of personen die moeten worden gelenigd. Voor ecosystemen zijn grootschalige verstoringen een heel normale zaak en zelfs een kwestie van overleving. Stormen, branden, overstromingen, lawines: ze maken onderdeel uit van het normale reilen en zeilen van ecosystemen en veel van de planten- en diersoorten zijn zelfs afhankelijk van regelmatige verstoringen. De dood van de bestaande individuen maakt ruimte vrij voor nieuw leven, en zet weer nieuwe cycli in gang. In het voorjaar van 1973 ontkiemden in de stormpercelen miljarden zaden en vulden de stormgaten zich weer met nieuwe bomen, aangevuld met miljoenen aangeplante bomen.

Een lange nasleep

De twee stormen hebben een staart gekregen die nog steeds door het huidige bos slingert. De verwoestingen die zichtbaar waren in de bossen riepen de vraag op of dit niet ook het gevolg zou kunnen zijn van het gevoerde bosbeheer. Houtvorderingen en illegale kap tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden het Nederlandse bos in een deplorabele toestand gebracht en tijdens de wederopbouw werd op grote schaal herbebost. Dat ging er behoorlijk rationeel aan toe. De oorlog had Nederland met de neus op het feit gedrukt dat het hout nodig had maar slechts weinig daarvan zelf in voorraad had. Alles was er dan ook op gericht om de houtvoorraad weer op orde te brengen op een zo efficiënt mogelijke manier. Dat betekende zeeën van naaldhout, keurig in rijen geplant en geen onkruid, of onboom, daartussen. Een groot deel van het Nederlandse bos was daardoor saai, monotoon en eenvormig geworden, en het kon bijna niet anders, zo werd gedacht, dan dat de grote stormschade het gevolg was van de grote onnatuurlijkheid en het slechte beheer van het bos.

Een uitgebreide evaluatie kwam tot de conclusie dat de ongekenkende stormschade niet zomaar toegeschreven kon worden aan slecht bosbeheer. In feite was de kracht van de twee stormen eenvoudigweg te groot geweest. Geen 'act of Man', maar een 'act of God'. Dat pleitte het bosbeheer echter nog niet vrij; de conclusie ging voorbij aan het feit dat er tijdens de storm vooral naaldbomen waren omgewaaid of afgeknapt, en dat was uiteindelijk toch gewoon het gevolg geweest van de nogal eenzijdige aanplant van naaldbomen. Loofbomen waren in deze stormen nauwelijks omgewaaid. Geen wonder dat daags na de aprilstorm het hoofd van de wetenschappelijke afdeling van Natuurmonumenten stelde dat men de verwoestingen van de stormen zou kunnen zien "als een soort tegenmaatregel van de natuur tegen het onnatuurlijke bos." Volgens hem zaten de traditionele bosbouwers nog "teveel vast aan de economische aspecten van de bosbouw. Biologen en bosbouwers zullen daarom in gezamenlijk overleg dit soort zaken moeten aanpakken."

Voor de stormen waren er al voorzichtige geluiden die pleitten voor een meer natuurlijk bos, maar na de stormen ging het echt los. Het begon met de vraag hoe men moest omgaan met de vele duizenden hectares omgewaaid bos. Moesten die weer worden ingeplant met naaldbomen, of zouden loofbomen niet veel beter zijn? Moest er eigenlijk wel worden geplant, of zou je het niet beter aan de natuur overlaten wat voor bos er weer opgroeide? Of zou je het omgewaaide bos niet beter kunnen vervangen door heide? Veel verschillende commissies bogen zich over deze kwesties en de vraag werd al snel veel breder getrokken: zouden we, plat gezegd, de bossen niet beter als natuurgebieden moeten gaan beheren in plaats van als 'houtakkers'? Oude gewoontes bleken echter hardnekkig: zelfs op de Veluwezoom, in eigendom van Natuurmonumenten, werd het overgrote deel van de omgewaaide bossen gewoon weer ingeplant met grove dennen. Ook op De Hoge Veluwe werd vlak na de storm het plan opgevat om de omgewaaide naaldbossen te vervangen door loofbos om zo "het vogelleven te verrijken", maar uiteindelijk werden ook hier vooral weer naaldbomen geplant.

Biologen zagen de herplant van al dat naaldhout met lede ogen aan en gingen zich actief bemoeien met het beheer van de bossen. Daar werden de 'traditionele bosbouwers' behoorlijk nerveus van. Een werkgroep van het Rijksinstituut voor natuurbeheer claimde tweehonderd hectare Drentse stormvlakten voor verwilderingsbos. Dat vonden de bosbouwers wat aan de royale kant en sommigen maakten het daarbij wel erg bont; als men de natuur zijn gang zou laten gaan "dan zouden onze kleinkinderen helemaal geen bos meer hebben", sprak een adjunct inspecteur bosbouw van Staatsbosbeheer. Ook was het idee van meer natuurlijk bos de bosbaas van Oudemirdum, in het zwaar getroffen Gaasterland, een gruwel. Volgens hem "vernietigt een bos zichzelf als het geheel aan de natuur wordt overgelaten. Het wordt dan vooral door het vele dode hout, een chaos." Gelukkig waren dit ook toentertijd al nogal bevreemdende opvattingen en de geschiedenis heeft hen op glorieuze wijze ongelijk gegeven, want uiteindelijk is er in Drenthe op een paar plekken omgewaaid bos ongemoeid gelaten en die vormen nu fascinerende stukjes bos.

Een aantal jaren na de stormen organiseerde Natuurmonumenten discussiedagen om te onderzoeken hoe het bosbeheer op de terreinen van de Vereniging verbeterd zou kunnen worden. Een aantal biologen roerde zich daar flink en uit deze groep ontstond in 1977 de Werkgroep Kritisch Bosbeheer. Het doel van de werkgroep was het terugdringen van de hoge graad van onnatuurlijkheid in de Nederlandse bossen. Zij streefden naar natuurlijk, inheems loofbos, waarin de mens zich zeer terughoudend zou moeten opstellen. Een bos waar de natuur een opkikker zou moeten krijgen van het dode hout dat zich daar zou gaan ophopen en de kuddes grote hoefdieren die daar zouden moeten worden geherintroduceerd. Paarden, runderen, al lang geleden uitgestorven, zouden hun rol moeten pakken en het pad naar natuurbos effenen. De ideeën van de Werkgroep sloegen in als een bom en joegen menig bosbouwer op de kast, niet in de laatste plaats vanwege de zeer directe toon die werd aangeslagen. En vanwege de grote claim die werd neergelegd: de hele Veluwe zou uit productie moeten worden genomen en worden omgevormd naar één groot natuurbos. Hout telen moest dan maar in de Flevopolder.

Bosvak bij Ees (Boswachterij Exloo) waarin na de stormen van '72/'73 alle bomen zijn blijven liggen. Veel omgewaaide bomen hadden nog levende wortels in de grond en de zijtakken zijn nu uitgegroeid tot nieuwe bomen. Foto's van Karin Broekhuijsen

Kritisch Bosbeheer roerde zich flink in de media, hamerend op de onnatuurlijkheid van de naaldbossen en het in hun ogen desastreuze beheer van de bossen, en eisten dat het roer helemaal om moest. In het Nederlands Bosbouw tijdschrift zetten zij hun plannen en ideeën uiteen en daagden zo de bosbouwers uit. De werkgroep werd uitgenodigd voor een bijeenkomst van de Koninklijke Nederlandse Bosbouwvereniging op De Hoge Veluwe, en op 21 april 1978 betraden vertegenwoordigers van Kritisch Bosbeheer in de museumzaal van het Kröller-Müller Museum het hol van de leeuw. Het werd een wat gênante vertoning: de leden van de werkgroep werden letterlijk naar de rand van de tafel gemanoeuvreerd en behandeld als een stel kwajongens die er helemaal niets van hadden begrepen. In het Nederlands Bosbouw tijdschrift werd een reeks artikelen geplaatst van vooraanstaande bosbouwers die ergens wel erkenden dat het niet allemaal onzin was wat de werkgroep verkondigde, maar hun ideeën vooral naïef, en hun plannen onbezonnen achtten. Het door hen bewierookte oerbos werd toch vooral gezien als een "irreële abstractie", de wens om de gehele Veluwe tot oerbos te maken "absurd", en uiteindelijk sloot de voorzitter de vergadering af met de opmerking dat "de discussie de verwarring niet heeft opgelost maar wel op een hoger niveau heeft gebracht."

De stormram waarmee de werkgroep Kritisch Bosbeheer op de poorten van de gangbare bosbouw beukte heeft uiteindelijk wel iets in beweging gebracht. Toen ik bosbouw ging studeren werd er nog door enkele docenten met onverholen misbaar gesproken over de ideeën het oerbos weer terug te brengen naar Nederland, maar de geest was uit de fles. Er werd veel onderzoek opgestart naar het natuurlijk functioneren van bossen, het belang van dood hout voor de biodiversiteit werd erkend, er werd een bosreservatenprogramma opgestart en natuurwaarden werden steeds serieuzer genomen en nadrukkelijk ingepast in het bosbeheer. Wie nu door de bossen loopt ziet daar overal de gevolgen van. Er is nauwelijks sprake meer van grootschalige, monotone dennenbossen en de bossen raken steeds meer gemengd met verschillende soorten. Uit de laatste nationale bosinventarisatie bleek dat de loofbomen nu duidelijk in de meerderheid zijn en de hoeveelheid dood hout in de bossen neemt steeds verder toe. Zo zijn de stormen van '72/'73 uiteindelijk een keerpunt geworden in het beheer van onze bossen.

Nomen est omen

De stormen van '72/'73 waren bijzonder omdat zo kort achter elkaar twee stormen over ons land raasden met zulk een verwoestende kracht. Sindsdien zijn er veel stormen langsgekomen met windkracht 10 of meer, maar niet met zulke grootschalige gevolgen voor het bos als toen.

Zware stormen en orkanen krijgen in het buitenland al lange tijd namen toegekend, zoals de beroemde orkaan Katrina die 29 augustus 2005 de stad New Orleans grotendeels onder water zette. In Nederland geven we pas sinds 2019 officieel namen aan stormen, waarbij wordt aangesloten bij de naamgeving in Groot Brittannië en Ierland, de regio waarlangs bijna alle stormen passeren die Nederland aandoen. Zware stormen van voor die tijd zijn in Nederland naamloos gebleven, maar staan in het buitenland bekend onder namen als Daria (25 januari 1990), Lothar (26 december 1999) en Kyrill (18 januari 2007).

De storm van 13 november 1973 staat internationaal bekend onder de naam Quimburga, de gelatiniseerde versie van Cyneburg, een Angelsaksische koningin uit de 7^e eeuw die werd geboren als directe afstammeling van Wodan, en overleed als abdis van het klooster Cyneburgecaestre in Noord Engeland. Haar transformatie van het heidendom naar een devoot christen staat zo model voor de veranderingen die in het denken over bosbeheer op gang zijn gebracht, als gevolg van de storm die haar naam draagt.